

**Åleteiner
fra
Hordaland**

**Bjørn Systad
Norsk handverksutvikling 2009**

Innhold

Kart	5
Åleteiner fra Hordaland	7
På leiting etter emner	9
Bearbeiding av emner	10
Binding av teiner	12
Rekruttering	18
Ord og uttrykk	21
Ålebestanden	21
Deltakere	21
Kilder	21
Fotoliste	22

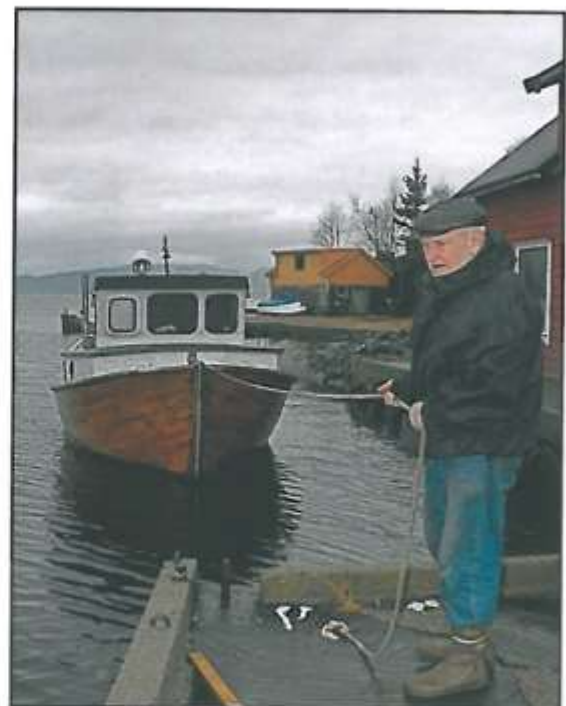
Stranda er en betegnelse på et område som omfatter bygdene fra Nesbø og Gjelsvik, i nord og til Toft i sør. Stranda ligger i Lindås kommune

Åleteiner fra Hordaland

På Stranda i Hordaland har det vært drevet fiske etter ål og produksjon av åleteiner i flere generasjoner. I forbindelse med dette prosjektet har jeg kommet i kontakt med Johan Hosøy, som er en tradisjonsbærer på området. Johan har drevet som motorbåtfører og fisker hele livet, og fiske etter ål var en viktig del av inntekten. Et liv som fisker er preget av sesongarbeid, og ålefisket begynte gjerne i slutten av juli og varte til ut i oktober. Fiskeredskapen var teiner, og det var sild og brisling som ble brukt til agn. Agnet måtte være blodferskt når det ble lagt i teinen for å lokke ålen inn. Det har vært mye ål i området og fiske etter sild og brisling ga god tilgang på agn. Åleteinene var laget av einer (brakje er den lokale betegnelse) og de fisket bra. Det var ikke uvanlig at en teine kunne inneholde fem/seks kg. med ål, men da var det ikke plass til mer. Fisken ble oppbevart i en mær til den hadde gått seg ren, og det var viktig at den gikk en stund uten tilgang på mat for at den skulle tåle frakten. Ålen ble sendt med rutebåten til Bergen. Den ble fraktet i ålekasser som kunne inneholde femti/seksti kg. med levende ål. En ålekasse var gjennomboret av hull slik at de var

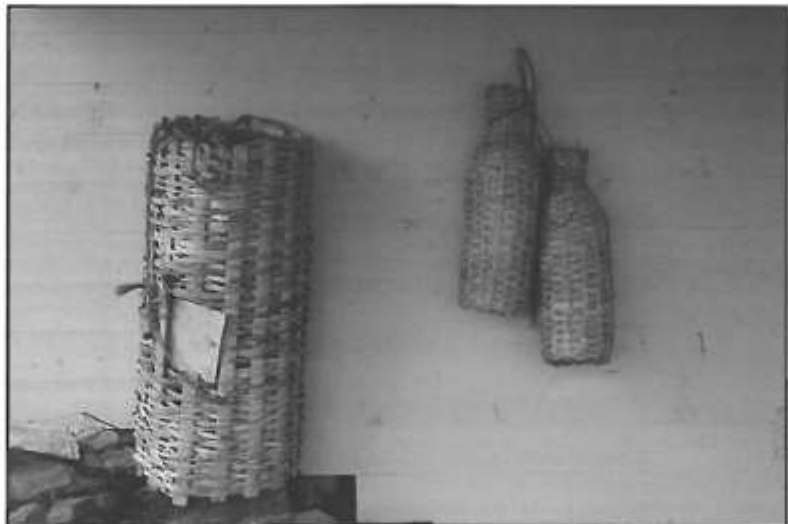
Johan Hosøy har drevet med fiske hele livet

luftige og da kunne de tåle å bli fraktet som dekkslast. De ble gjerne dekket med et lag tang som sørget for at de holdt seg fuktig. Det var gode priser på ål, og fra fiskemottaket i Bergen ble de eksportert videre til Danmark. Danskene er som kjent veldig begeistret for røkt ål, mens det på Stranda ikke er noen kjente tradisjoner med ål som matfisk. Et liv som kystfisker var en allsidig tilværelse. Sesongfiske førte til travle dager, og når det var rolige perioder ble tiden brukt til å vedlikeholde redskapen, eller lage ny.

Bestefar til Johan var båtbygger og det var han som begynte å lage åleteiner på Stranda. Det var tidlig på forrige århundre, ca. 1920. Hvem han lærte det fra er ikke kjent, men han laget åleteiner både til eget fiske og for salg. Etter det har det gått i arv fra far til sønn, og ungene lærte tidlig å binde teiner. Dette var typisk vinterarbeid som passet godt inn i en sesong med mindre fiske. Far til Johan var en driftig kar som kunne binde fem/seks teiner om dagen, og det var ikke uvanlig at han var ferdig med en teine når ungene kom ned til frokost. Teiner ble solgt lokalt til andre fiskere, og de ble også brukt som betalingsmiddel hos den lokale handelsmannen. Dette ga naturlig nok ikke den samme pris som et direkte salg gjorde, men penger var mangelvare og alle trengte varer fra butikken, så en byttehandel var veldig vanlig. Etter en stund kunne det hope seg opp med teiner hos handelsmannen, så da var det naturlig at prisen falt ytterligere. Da pleide far til Johan å fylle opp båten med teiner og dra avsted for å selge direkte til fiskere andre steder langs kysten. Han var ofte sørover til Karmøy eller nordover til Sogn. Når en ålefisker trengte nye teiner var det ikke uvanlig at han kjøpte 50-100 stykker om gangen. Åleteiner som er laget av einer har lang levetid og holdt i mange år. Var det mangel på einer ble det gjerne tatt i bruk andre materialer som eik, for det var det mye

av på Stranda, men de var ikke like holdbar, så fiskerne ville ikke ha dem, men i et stort parti ble det nok lurt inn et par dårlige teiner også.

Krabbeteine og Åleteiner

På leiting etter emner

Det som er mest arbeidskrevende med teineproduksjonen er å finne gode emner, for det må være rettvekst einer som også bør være fri for stor kvist. Et godt emne til langspilene skal være tykk som en finger og ha en lengde på ca. 1 meter, men emner som skal brukes til å binde med kan være kortere og tynnere. De skal senere splittes, så det viktigste er at de er kvistfri og rett. Emner ble hentet fra oktober og utover på vinteren, og deretter lagret fuktig slik at de ikke fikk anledning til å tørke. Når de tok ut emner lokalt, ble de ofte lagret i myr på plassen der de var funnet. Gode emner var ettertraktet, og det forekom at bunten med teineemner var borte da de kom tilbake for å hente dem, så da var det gjerne noen andre som hadde overtatt eiendomsretten. Gunnar, som er en yngre bror av Johan var med meg i skogen for å finne emner. Han var også en flittig teinebinder når han var guttunge, men da han var tyve år fikk han annet arbeid, og siden har han ikke bundet en teine, men han er en ivrig turgjenger så han tar ofte med emner til Johan dersom han finner. Nå vokser eineren vilt over hele vestlandet, men vi måtte lete lenge før vi fant noe som var egnet. Det gikk noen timer, men til slutt hadde vi et bra knippe som så ut til å være brukbart, men det var ikke kvistfritt, og blir dermed vanskeligere å arbeide med. Før var det vanlig at eineren ble klippet ned, og når det vokste opp igjen ble det ofte rette fine skudd som var ideell til emner eller "tegninga" som han kaller dem.

Einer, eller brake/brakje som den kalles her i området

Gunnar Hosøy vet hvordan et godt teineemne skal være

På gjødslet beite var ofte den beste plassen å lete, men på Stranda var det ikke så mye å finne, så da måtte de dra ut av bygda. Johan sier at de ofte reiste til Sogn eller Hardanger for å hente emner. Dersom de fant gode emner et sted kom de gjerne tilbake året etter, så selv om det medførte noe reising var det bryet verd. Det var enkle redskaper som ble brukt når de laget teiner. En tollekniv ble brukt til det meste, både når de var i skogen etter emner og til arbeidet med å splitte og bearbeide dem.

Bearbeiding av emner

Når Johan lager til emner fjerner han først alle smågreiner og kvist, og til dette bruker han en vanlig tollekniv. Hvis emnet er buet, legger han det i hånden slik at det blir liggende med buen opp. Deretter gjør han et skrått horisontalsnitt i den tykkeste enden. Nå ser vi klart og tydelig hvor margen er, og han bruker kniven til å snitte inn i enden (horisontalt). Ved å samtidig snitte og vri knivbladet får han emnet til å dele seg etter margen. Noen ganger bruker han kniven til han har splittet hele lengden, men som oftest legger han fra seg kniven og bruker hendene. Da ligger emnet i den ene hånden mens han bruker et tommelgrep med den andre hånden. Han snur vekselvis slik at han bruker begge hendene og myker opp emnet. Hvis emnet er kvistfritt er det en smal sak å få det til, men er det kvist så må gjerne kniven frem igjen, og noen ganger ender det med at emnet blir vraket. Dette er nok den vanskeligste delen å få til i arbeidet med å

lage teiner, for det krever godt handlag og mye øvelse før det sitter. Når emnet er splittet etter margen blir hver halvkløyving splittet igjen. Det gjøres på samme måte, og nå brukes kniven igjen til å åpne veden. Kniven settes ca. 1,5- 2 mm. fra margen, og med litt vridning vil den splittes paralelt med margen. Fremgangsmåten er den samme og noen ganger blir hver halvkløyving delt i tre hvis dimensjonen tillater det. Den ytterste delen (yteveden) kalles for rundteg og brukes der det kreves smale og seige teiger. Når Johan har splittet opp endel

emner, sorterer han ut de som han vil bruke til langspiler. Dette er de lengste emnene og er tatt ut langs margen. De bør være en meter lang. Nå blir de smidd til slik at de blir jevntykke. Her bruker Johan kniven ofte som en skrape,

og da holder han et godt tak i emnet med venstre hånd i den tykke enden. Kniven holdes vinkelrett på emnet med høyre hånd mens han drar emnet bakover. Slik skraper han det ned på dimensjon og til det blir jevnt. Sidene blir smidd til slik at de er rette.

Langspilene blir spisset i den tykke enden. Det er viktig at de er bøyelige og kvistfri ca 25 cm. fra den spisse enden, for her skal de tåle å bli bøyd 180°.

Langspilene har en bredde på ca 20 mm. og tykkelse ca 2 mm.

Fremgangsmåten er den samme når vi lager til resten av emnene. De blir splittet, smidd og skrapet på begge sider slik at de blir jevn og god å arbeide med. Når vi holder på med dette arbeidet vil vi oppdage at emnene har lett for å tørke. Dette må vi unngå ved å sørge for at de oppbevares fuktig. Dersom de har tørket for mye må vi fukte dem (gjærne i varmt vann). Vi sorterer emnene etter hvert som vi lager dem til, for da har vi oversikt over hva vi trenger. Alle som går i lengderetningen kalles for spiler. Langspiler og kortspiler. De som han binder med kaller han ofte for "teg" eller "teger", men han bruker også betegnelsen spiler på dem: "kalvspiler" "rundspiler". Til en teine trenger vi 9 langspiler à ca. 1 meter, og 8 kortspiler à ca. 90 cm. Til å binde med trenger vi teger av varierende bredde

Binding av teiner

Når vi skal lage åleteiner må vi ha en mal å binde etter, og det er en trekjedge som Johan bare kaller for "rudl". I enden på "rudl" er det en lærskive som er festet med en spiker. Denne skiven skal være anlegg for spilene. Når Johan begynner på en teine har han 9 langspiler som han spisser i enden. Langspilene legges opp rundt "rudl" med spissene mot lærskiven. De fordeles jevnt og han holder dem på plass med en hånd. Det er en fordel at "rudl" er fuktig, for da sklir ikke spilene så lett.

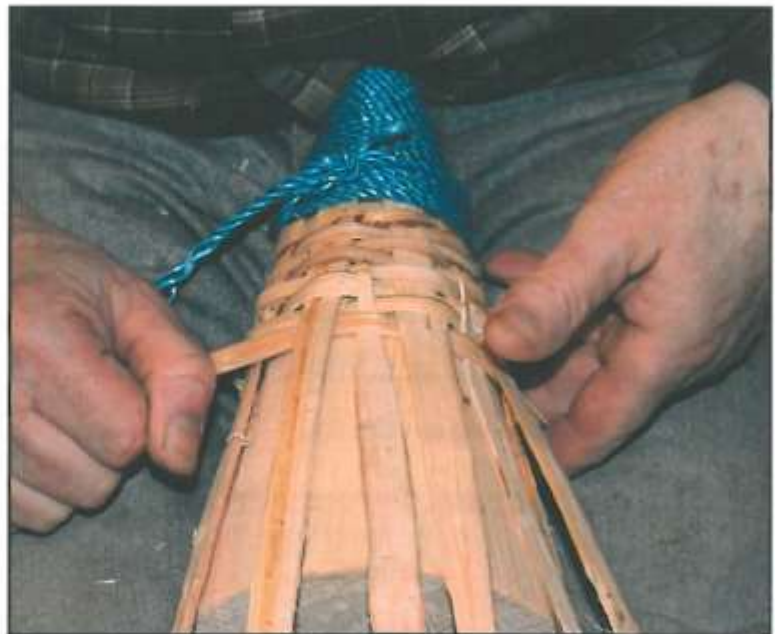
Han bruker et tau som er ca. 3 mm tykt som han surrer rundt spilene for å holde dem på plass, og da holder han tauet med tennene og surrer fra lærskiven og oppover langs "rudl". Tauet skal gå 8-9 cm. oppover før han slår en knute av de to endene. En båtmannsknop er velegnet.

Det er dette området som er inngangen til teinen, og det er her ålen skal presse seg inn. Nå er teinen lagt opp og det er klart til å begynne å binde. Dette området kalles for "kalven" og her må vi bruke tynne og smale spiler/teger for å få det til. De må også være myke og elastiske, slik at de ikke knekker. Det første omfaret er spesielt. Her flettebinder han for at det ikke skal rakne og skli av når teinen blir tatt i bruk. Dette starter med at han bøyer en tynn "teg" rundt en av spilene og fletter en runde. Etter en runde blir den ene enden bøyd tilbake, "låst" og kappet med kniven. (Det hendte også at de brukte kobbertråd til det første omfaret).

Den andre enden binder han videre med (over/under spilene). Når "tegene" skal skjøtes har de en overlapp på 2-3 spiler. Johan binder slik over/under langspilene til han er kommet et stykke oppover, ca. 1/2 lengden på "rudl", og her skal han legge inn

kortspilene. Det er 8 kortspiler som skal legges inn mellom langspilene. De blir også spisset litt i enden og han legger på en kortspil etter hvert som han binder og snur. Mens Johan binder videre passer han på at spilene ligger jevnt og parallelt. Han strammer godt hele tiden. Nå er alle spilene på plass, så da binder han videre til han nærmer seg enden av "rudl". Ved enden av "rudl" bruker han rundteg/rundspiler, og det er spiler som er laget av "yteved". Disse er seigere og bedre å bruke når vi skal "snu", men de må være smale, og Johan snur dem med yteveden ut i teinen. Han legger nå teinen ned på gulvet slik at alle spilene blir liggende flatt og spissen på "rudl" peker opp

mot taket. "Rudl" blir presset mot gulvet og han står/sitter på kne mens han binder et par runder og han bruker beina til å holde den på plass mens han binder.

Deretter bøyer han spilene oppover og samler dem over spissen på "rudl", og binder dem sammen med et tau og slår en knute.

Nå blir teinen snudd slik at "rudl" ligger med bunnen opp, og Johan holder den slik mens han binder noen

runder. Her er det klart en fordel med smale teiger. Det skal være noen runder som gjør at teinen får en jevn bue i bunnen, før den svinger oppover igjen, og Johan binder videre noen runder etter buen mens teinen ligger denne veien, og hele tiden strammer han godt.

Nå snur han teinen igjen, og her har han et hjelpemiddel som han skal bruke videre. Det er noe som han kaller for "jore" og det er en ring (bunnringen i en sinkbøtte). Dette er en mal for hvor stor diameter teinen skal ha, og den måler 19-20 cm. Denne legger han inn i teinen og fører den ned mot bunnen.

Fra nå av har han teinen liggende i fanget med bunnen mot seg, og binder mens han passer på at "jore" alltid ligger litt foran og han strammer jevnt. Da er han sikker på at teinen får lik diameter hele veien. Nå kan han bruke "teger" som er bredere (ca 1,5 cm) og da går det fort når han har nok å ta av. Etter at han har bundet ca 10 cm fra bunnen pleier han å fjerne "rudl". Han tar av stopperen i enden og slår bunnen av teinen mot gulvet. Da løsner den og blir stående igjen på

gulvet. Han fortsetter å binde på samme måte til han kommer litt forbi spissen på kalven. Han strammer godt og fjerner "jore". Herfra skal teinen skrå litt innover, men det blir gjort på øyemål, og på en avstand på ca 15 cm. skrå den inn til ca halve diameteren (9-10 cm).

Nå tar han frem "rudl" igjen og setter den med spissen ned i teinen, og herfra skal teinen skrå litt ut igjen. Han bruker "rudl" som et hjelpemiddel, men han trekker den litt opp etter hvert som han binder slik

at teinen ikke blir så veldig skrå i enden. Han bruker kanskje litt smalere teiger her enn lenger nede, men det er små nyanser. Det er nok lettere å binde med smale teiger der det er mindre diameter for der blir det tettere mellom spilene. Fra halsen og opp til toppen er det ca. 10 cm, og på denne avstanden øker diameteren til ca 12 cm. Dersom noen av spilene er for korte er det ikke noe problem å skjøte dem. De

blir lagt inn med god overlapp mens en binder, så da blir de godt låst, men det er nok best å unngå for mye skjøting i samme område. Som avslutning blir det laget en ring utvendig i toppen av teinen, og denne blir kastet over eller sydd fast med kobberstreng. Pluggen til å tette åpningen med ble laget av eik. Det bidrar også til at teinen blir liggende på bunnen, men i tillegg var det vanlig at fiskerne enten la en stein eller en klatt med betong i teinen for at den ikke skulle flyte opp.

Rekruttering

Ålefisket har gått kraftig tilbake de senere år så derfor er det heller ikke så stor etterspørsel etter åleteiner, og blant dem som har laget åleteiner tynges det også ut i rekkene. Dette er jo en viktig del av kystkulturen, og håndverket med å lage teiner bør videreføres til nye generasjoner. Som en del av dette prosjektet har vi fått med oss to unge karer som skal prøve å tilegne seg kunnskapen. Under direkte opplæring fra Johan har de to fått en unik mulighet til å bære deler av kulturarven videre. De går begge i 3. klasse på villmarkslinjen ved Voss Jordbrukskule, og har hatt jakt og fiske som valgfag.

Eigil og Lee Daniel

Lee Daniel Almenningen

Eigil Hole Lønning

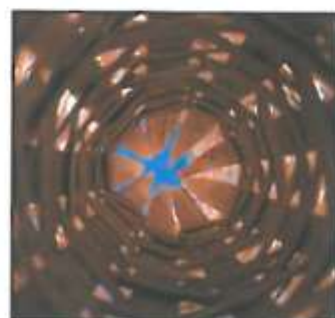
Ord og uttrykk

- Kalven : Inngang til teinen
Rudl : Kjegle, mal til å binde (kalven) etter.
Jore : Ring, mal for å holde jevn utvendig diameter på teinen.
Spiler : Langsgående i teinen
Teg/ teger: Tversgående, til å binde med
Rundteg : Smale og seige teger laget av yteveden.
Tegninga : Emner til å lage spiler/ teger av.
Dette er uttrykk som har vært brukt i prosjektet, men det er muntlige uttrykk som er skrevet etter uttalen.

Rudl og Jore

Kalven (på vei inn i teinen)

Ålebestanden

Ålebestanden har de senere år gått kraftig tilbake. Hva som er årsaken til det vet man ikke sikkert, men det drives intens forskning på området. Sannsynligvis er det flere årsaker, men nå er det så lite ål i Europa og norske farvann at den er på listen over truede arter.(1)

Deltakere

Tradisjonsbærer:	Johan Hosøy	1928	Stranda
Studenter :	Lee Daniel Almenningen	19/3 1989	Modalen
	Eigil Hole Lønning	14/3 1990	Hosanger
Dokumentator/ Fotograf	Bjørn Systad		Bergen

Kilder

Johan Hosøy, Gunnar Hosøy (1)Galathea 3.dk

LINDÅS MARS 2009

Fotoliste

Bilde nr:	1	Gunnar Hosøy henter emner i skogen
	2-17	Johan Hosøy bearbeider emner
	18-30	Johan legger opp langspilene i en teine
	31-34	Johan flettebinder første omfar
	35-40	Johan binder kalven
	41-57	Johan legger inn kortspilene og binder dem
	58-60	Johan binder ferdig kalven
	61-67	Johan binder bunnen i teinen
	68-73	Johan bøyer opp spilene og samler dem
	74	Johan legger inn jore
	75-89	Johan binder ferdig bunnen
	90-100	Johan legger inn jore og binder
	101	Skjøting av teg
	102-117	Binding med jore
	118-119	Bunnen i teinen
	120-127	Johan begynner å felle inn teinen (skrå inn)
	128-129	Skjøting av spil
	130-133	Johan feller inn til det smaleste
	134-136	Joren settes på og teinen skrå utover igjen
	137	Teinen er ferdig bundet
	138-139	Eigil og Lee smir til emner
	140	Lee studerer mesteren
	141-144	Johan instruerer Eigil
	145	Eigil er konsentrert
	146-148	Johan instruerer Lee
	149	Lee binder
	150	Johan splitter etter margen
	151	Johan legger inn en kortspil
	152	Kalven er ferdig, teinen legges på gulvet
	153	Johan arbeider med bunnen
	154	Johan legger inn jore

Bilde nr:	155	Johan binder med jore
	156	Johan med teine og plugg
	157-159	Johan med teiner
	160	Johan foran båten sin
	161-163	Lee bearbeider emner
	164-166	Lee binder med jore
	167-169	Eigil bearbeider emner
	170-173	Eigil legger opp en teine
	174-176	Eigil flettebinder
	177	Krabbeteine og åleteiner
	178	Rudl og jore
	179	Forsidebilde (to teiner)
	180-186	Diverse bilder av teiner
	187	Teine sett fra bunnen
	188	Teine ett fra innsiden av kalven
	189	Einer / Brake
	190	Nærbilde flettebinding i kalven
	191-192	Nærbilde av skjõt
	193	Detalj flettebinding
	194-196	Nærbilde av binding
	197	Johan med båten sin
	198-203	Utsnitt av bilder som er beskrevet over

